

تاریخ هنر باستان

دکتر یعقوب آژند

تهران

۱۳۹۰

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

Yaghob Azhand. History of Ancient Art.

تاریخ هنر باستان

دکتر یعقوب آرند

ویرامتار: فاطمہ شگری نژاد

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۰

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: گُلہا (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۱۷۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده و عواید توزیع

مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی: ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره) (روبروی رادیو)

بیمب گاز، کد پستی: ۱۴۶۳۶، تلفن: ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع پیاپی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبانی و مسائل این علم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که در مرحله دوم، مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۱/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دالوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی، کتب و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقاد و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران در این همکاری دریغ نورزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته های باستان شناسی، تاریخ و رشته های گروه هنر در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «تاریخ عمومی هنر از دوران باستان تا آغاز اسلام» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه

توان

۱

پیش از هر چیز

بخش اول: هنر ایران باستان

۷

فصل اول: دوران پیشاتاریخ ایران

۷

۱. عامل حفاری

۹

۲. عامل مذهب

۱۱

۳. طبقه‌بندی دوره‌های

۱۱

الف) دوره پارینه‌سنگ (پالئولیتیک)

۱۲

ب) دوره نوسنگی (نئولیتیک)

۱۳

ج) دوره مس (مفرغ)

۱۵

فصل دوم: دوران تاریخی

۱۵

هنر و تمدن عیلام (۳۰۰۰-۱۰۰۰ ق.م.)

۱۶

الف) هنر دوره کهن (۲۱۰۰-۱۶۰۰ ق.م.)

۱۶

ب) هنر دوره میانی (۱۶۰۰-۱۲۰۰ ق.م.)

۱۸

ج) هنر دوره جدید (۱۲۰۰-۶۰۰ ق.م.)

۲۰

فصل سوم: هنر ایران در مناطق دیگر

۲۰

۱. حسلو

۲۱

۲. مارلیک

۲۴

۳. زیویه

۲۶

۴. لرسنان

۲۹

۵. ورود آریاها

۳۱

۶. هنر ماد

۳۴	فصل چهارم: هنر هخامنشی
۳۴	۱. درآمد
۳۵	۲. دستاوردهای هنری هخامنشیان
۳۵	الف) دوره کوروش کبیر (۵۵۹-۵۳۰ ق.م.)
۳۸	ب) دوره داریوش بزرگ (۵۲۰-۴۸۶ ق.م.)
۴۱	ج) دوره خشایارشا و پس از آن
۴۲	د) هنرهای صناعی
۴۵	فصل پنجم: هنر پارتیان
۴۵	۱. درآمد
۴۷	۲. معماری
۴۹	۳. پیکرتراشی و نقش برجسته
۵۲	۴. نقاشی
۵۳	۵. هنرهای صناعی
۵۵	۶. هنر الیمایی
۵۸	فصل ششم: هنر ساسانی
۵۸	۱. درآمد
۵۹	۲. معماری
۶۳	۳. نقاشی
۶۶	۴. پیکرتراشی و نقش برجسته
۷۰	۵. فلزکاری
۷۲	۶. نساجی
۷۳	۷. سفالگری و شیشه‌سازی
۷۴	۸. مهر و جواهر و سکه
۷۵	۹. نتیجه و جمع‌بندی
۷۹	تصاویر بخش اول
	بخش دوم: هنر بین‌النهرین باستان
۱۹۹	فصل اول: دوران پیشاتاریخ
۱۹۹	۱. عامل جغرافیا

۲۰۱	۲. عامل مذهب
۲۰۴	۳. بین‌النهرین در پیش از ۶۰۰۰ ق.م.
۲۰۵	۴. بین‌النهرین در فاصله هزاره ششم و چهارم پیش از میلاد
۲۰۵	الف) فرهنگ حسونه
۲۰۵	ب) فرهنگ زاگرس
۲۰۶	ج) فرهنگ سامره
۲۰۶	د) فرهنگ حلف
۲۰۷	ه) فرهنگ عبید
۲۰۸	۵. دوره اوروک و دوره جَمَدَت نصر (۴۰۰۰-۲۹۰۰ ق.م.)
۲۱۰	فصل دوم: دوران تاریخی: سومریان در تاریخ
۲۱۰	۱. دولت‌شهرها
۲۱۲	۲. هنر و صناعه
۲۱۵	۳. جمع‌بندی
۲۱۷	فصل سوم: هنر اکد
۲۱۷	۱. درآمد
۲۱۸	۲. هنر و صنعت
۲۲۲	فصل چهارم: سومر جدید و بابل کهن
۲۲۲	۱. درآمد
۲۲۳	۲. فعالیت‌های هنری سومر جدید
۲۲۴	۳. دوره بابل کهن (حدود ۱۸۹۰-۱۶۰۰ ق.م.)
۲۲۵	۴. هنر و صنعت بابل کهن
۲۲۷	۵. کاسیا (حدود ۱۷۵۰-۱۱۵۷ ق.م.) و میتانیا (حدود ۱۷۰۰-۱۵۰۰ ق.م.)
۲۳۰	فصل پنجم: هنر آشور
۲۳۰	۱. زمینه تاریخی
۲۳۰	الف) آشور کهن
۲۳۱	ب) آشور میانه
۲۳۱	ج) آشور جدید

۲۳۲	۲. هنر و صنعت
۲۳۲	الف) آشور کهن
۲۳۳	ب) آشور میانه
۲۳۴	ج) آشور جدید
۲۳۸	فصل ششم: بابل جدید (۵۳۹-۶۲۷ ق.م.)
۲۳۸	۱. درآمد
۲۳۹	۲. هنر و صنعت
۲۴۱	۳. بین‌النهرین در قلمرو ایران
۲۴۳	۴. مایوریتس درم
	بخش سوم: هنر مصر باستان
۲۸۳	فصل اول: دوره پیشاتاریخ
۲۸۳	۱. عامل جغرافیه
۲۸۵	۲. عامل مذهب
۲۸۸	۳. مبانی پیشاتاریخی هنر مصر
۲۸۸	الف) صخره‌نگاریهای مصر
۲۸۸	ب) فرهنگهای نجاتده و بداری
۲۹۱	فصل دوم: دوره تاریخی
۲۹۱	سلطنتهای مصر از دوره کهن تا دوره متأخر
۲۹۱	۱. دوره کهن
۲۹۲	۲. دوره میانه
۲۹۳	۳. دوره جدید
۲۹۴	۴. دوره متأخر
۲۹۵	فصل سوم: معماری
۲۹۵	۱. درآمد
۲۹۶	۲. معابد
۲۹۸	۳. مقابر

۳۰۴	فصل چهارم: پیکرتراشی و نقش برجسته
۳۰۴	۱. درآمد
۳۰۶	۲. پیکرتراشی مستقل
۳۱۱	۳. نقش برجسته
۳۱۵	فصل پنجم: نقاشی و طراحی
۳۱۵	۱. درآمد
۳۱۶	۲. نقاشی دیواری
۳۱۹	۳. نقاشی پاپیروسی
۳۲۰	۴. طراحی
۳۲۲	فصل ششم: هنرهای نمایشی
۳۲۵	جمع‌بندی و مسکات هنری مصر باستان
۳۲۷	تصاویر بخش سوم
	بخش چهارم: هنر یونان باستان
۳۵۳	فصل اول: کلیات
۳۵۳	۱. عامل جغرافیا
۳۵۵	۲. عامل مذهب
۳۵۸	۳. فلسفه و ادبیات
۳۶۲	فصل دوم: هنر حوضه اژه - درآمدی بر هنر یونان باستان
۳۶۲	۱. درآمد
۳۶۲	۲. هنر سیکلاد
۳۶۳	۳. هنر مینوسی در کرت (حدود ۲۰۰۰-۱۶۰۰ ق.م.)
۳۶۶	۴. هنر میننی (۱۶۰۰-۱۱۰۰ ق.م.)
	فصل سوم: دوره تیرگی و ابهام (حدود ۱۰۵۰-۷۰۰ ق.م.)
۳۷۰	۱. درآمد
۳۷۱	۲. سبک هندسی (حدود ۷۰۰-۱۰۰۰ ق.م.)
۳۷۱	۳. سبک خاورمآبی (حدود ۶۰۰-۷۰۰ ق.م.)

۳۷۴	فصل چهارم: دوره آرکائیک (کهن) (حدود ۶۰۰-۴۸۰ ق.م.)
۳۷۴	۱. درآمد
۳۷۵	۲. دوره آرکائیک آغازین (۵۹۰-۵۳۰ ق.م.)
۳۷۹	۳. دوره آرکائیک پسین (حدود ۵۳۰-۴۸۰ ق.م.)
۳۸۱	فصل پنجم: دوره کلاسیک (۴۸۰-۳۳۶ ق.م.)
۳۸۱	۱. درآمد
۳۸۲	۲. معماری
۳۸۴	۳. پیکرتراشی
۳۸۸	۴. نقاشی و گلدان‌نگاری
۳۹۰	۵. هنرهای کاربردی
۳۹۴	فصل ششم: دوره رومانی میانی (۳۲۳-۲۷ ق.م.)
۳۹۴	۱. درآمد
۳۹۶	۲. معماری
۳۹۸	۳. پیکرتراشی
۴۰۰	۴. نقاشی دیواری
۴۰۳	جمع‌بندی: میراث هنری یونان باستان
۴۰۵	تصاویر بخش چهارم
	بخش پنجم: هنر روم باستان
۴۴۷	فصل اول: کلیات
۴۴۷	۱. عامل جغرافیا
۴۴۹	۲. عامل مذهب
۴۵۱	۳. ادبیات
۴۵۵	فصل دوم: هنر اتروسکها: درآمدی بر هنر روم باستان
۴۵۵	۱. درآمد
۴۵۷	۲. ویژگیهای هنر اتروسکها
۴۵۷	۳. معماری
۴۵۸	۴. پیکرتراشی

۴۶۱	۵. نقاشی
۴۶۳	۶. هنرهای صناعی
۴۶۶	فصل سوم: هنر دوره جمهوری (۵۰۰-۳۱ ق.م.)
۴۶۶	۱. درآمد
۴۶۸	۲. معماری
۴۷۰	۳. پیکرتراشی
۴۷۲	۴. نقاشی
۴۷۴	فصل چهارم: هنر دوره آغازین امپراتوری (۳۱ ق.م.-۱۹۳ م.)
۴۷۴	۱. گنبد های گمانشتون معماری
۴۷۴	الف) مبدل عمومی (فروم)
۴۷۵	ب) سالار عمومی (پابلیکا)
۴۷۶	ج) گرمابه های عمومی
۴۷۶	د) تماشاخانه های عمومی (کوله سنوم)
۴۷۷	هـ) بازارهای عمومی
۴۷۷	و) سیرک های عمومی
۴۷۸	ز) پلها و آبگذرهای عمومی
۴۷۸	ح) بناهای یادبودی
۴۷۹	ط) ستون تراژان
۴۸۰	ی) طاق نصرتها
۴۸۱	ک) پانتئون
۴۸۲	۲. پیکرتراشی
۴۸۴	۳. نقاشی
۴۸۵	فصل پنجم: هنر دوره پسین امپراتوری (۱۹۳-۳۹۵ م.)
۴۸۵	۱. درآمد
۴۸۵	۲. معماری
۴۸۶	۳. پیکرتراشی
۴۸۷	جمع بندی: میراث هنری روم باستان
۴۹۱	تصاویر بخش پنجم

بخش ششم: هنر هند باستان

فصل اول: کلیات

۵۱۹

۱. عامل جغرافیا

۵۱۹

۲. عامل مذهب

۵۲۱

۳. جلوه‌های تصویری و بصری

۵۲۴

فصل دوم: پیشینه هنری - تاریخی

۵۲۷

۱. از پیشاتاریخ تا سده هفتم پیش از میلاد

۵۲۷

۲. از سده هفتم پیش از میلاد تا میانه سده چهارم میلادی

۵۳۰

فصل سوم: هنر دوره سند (۲۵۰۰-۱۵۰۰ ق.م.)

۵۳۳

فصل چهارم: هنر بدایی

۵۳۶

۱. دوره مورا (۲۱-۱۸۵ ق.م.)

۵۳۶

۲. دوره شونگا (۱۸۵-۳۰ ق.م.) و آندرا (۲۲۰ ق.م.-۳۲۰ م.)

۵۳۹

۳. دوره کوشان (حدود ۷۸/۱۶۰ م. تا سده سوم میلادی)

۵۴۱

۴. دوره گوپتا (۳۲۰-۵۴۰ م.)

۵۴۳

جمع‌بندی

۵۴۵

تصاویر بخش ششم

۵۴۷

بخش هفتم: هنر چین باستان

فصل اول: کلیات

۵۵۹

۱. عامل جغرافیا

۵۵۹

۲. عامل مذهب

۵۶۱

فصل دوم: دوره نوسنگی (۶۵۰۰-۱۸۰۰ ق.م.)

۵۶۵

۱. درآمد

۵۶۵

۲. ظروف سفالی

۵۶۵

۳. پیکرتراشی

۵۶۷

۴. معماری

۵۶۸

۵۷۰	فصل سوم: عصر مفرغ (۱۸۰۰-۱۰۲۸ ق.م.): هنر دوره شانگ
۵۷۰	۱. درآمد
۵۷۱	۲. کانونهای فرهنگی شانگ
۵۷۳	۳. پیکر تراشی
۵۷۶	فصل چهارم: هنر دوره چو (حدود ۱۰۲۷-۲۲۱ ق.م.)
۵۷۶	۱. درآمد
۵۷۷	۱. ظروف و اشیاء مفرغی
۵۸۰	۳. سفالگری
۵۸۱	۴. پیکر تراشی
۵۸۳	۵. نقاشی
۵۸۵	فصل پنجم: هنر دوره هان (۲۰۶ ق.م. - ۲۲۱ م.)
۵۸۵	۱. درآمد
۵۸۶	۲. پیکر تراشی
۵۸۸	۳. نقاشی
۵۹۰	۴. سایر هنرها
۵۹۲	جمع بندی
۵۹۵	تصاویر بخش هفتم
۶۰۹	منابع
۶۱۳	نمایه

www.ketab.ir

پیش از هر چیز

نوشتن درباره هنر جهان باستان، شکافتن و شرح دادن آن از ابعاد مختلف، از نوع تعولات سهل و ممتنع است؛ سهل از این نظر که تقریباً تمام آثار هنری و مضامین مناسبت و معنای تازه و آشکار آن، تاکنون در محک ارزیابی پژوهندگان قرار گرفته شرح داده شده است و ممتنع از این حیث که امروزه در سایه حفاریها و اکتشافات علمی دیگر، پیوستگی از آثار هنری و مفاهیم نهفته در آنها از پرده به در می آیند و معانی موضوعات مضامین تازه ای پیش رو می نهند که نیازمند فحص و بررسی و اصلاح دوباره این بررسیها و بازکاویها، حتی طرز نگرش و تحلیل پژوهندگان پیشین را نیز شامل می شود که با قالبی خاص از نگاه و نظر، به هنر جهان باستان نگرسته و چه بسا تصویری خودخواسته از فرایندهای هنری یک سرزمین ارائه داده اند که امروزه پرت و خارج از بحث است.

این دو اصل، ورود به این میدان وسیع و رمایه را دشوار می سازند و تا حدودی مانع ابداع و ابتکار در نقد و نظر می گردند. نگارنده با آگاهی از این دو اصل و نیز پژوهشگریها و پویندگیهای رایج و با توجه به روش و مایه رساندن به دانشجویان عرصه هنر، وارد این دنیای بی اندازه پیچیده و پر آشوب شد و پایه کار را بر منابع بنیادی و دانشورانه و نظرورزیهای علمی هنرپژوهان پیشین گذاشت تا کار نهایی از عیبهای روشی و لغزشها و از تقلیدگری صرف و سطحی نگری محالی باشد؛ از این رو در طبقه بندی مطالب، زاویه دیدی برگزیده شد که تفاوتی چشمگیر با سایر پژوهشها داشته باشد.

در این مقام، محوریت و اولویت بر هنر ایران زمین داده شد؛ چون اگر هم به

لحاظ زمانی بر هنر بین‌النهرین پیشی نداشته، دست کم با آن همپایه و هم‌زمان بوده طوری که تعامل هنری بین این دو سرزمین نکته‌آموز است. اگر سومریان را از اقوام کهن ایرانی همچون عیلامیان، بدانیم چنانکه هنرپژوهان بدان تأکید ورزیده‌اند، این محوریّت و تعامل معنی می‌یابد؛ به دیگر سخن، این کتاب پنجره‌ای است رو به سوی هنر جهان باستان که مکان اصلی این پنجره ایران‌زمین بوده و از این زاویه دید به سایر هنرهای جهان باستان نگاه شده است. این مثال البته مبتنی بر آن نیست که منزلت و مکان هر سرزمینی، در هنرها، نادیده انگاشته شده یا حد و حجم همیاری آنها در جهان هنر به نظر نیامده است، برعکس، سنت سابقه هنری هر سرزمینی با تکیه بر نوآوریها و بداعتهای آن در عالم هنر، کندوکاو و مصادیق هنری هریک، بر پایه داده‌های موجود، از بایبی و تحلیل می‌شود تا آگاهی روشنی از فرایندهای هنری آنها حاصل شود. در واقع این پنجره به خواننده یادآور می‌شود که تاریخ ایران باستان فقط یکی از چند روایت هنر و تاریخ باستان است و این روایت‌های هنری، بیان‌کننده تنوع و چندگونگیها و نیز شباهتهای فرهنگی هستند و بر پیچیدگی هنرهای تجسمی تأکید می‌ورزند و خواننده را به اندیش در این پیچیدگیها و چندگونگیها و شباهتها فرا می‌خوانند.

خواننده در هریک از بخشها با موارد مشابه همچون عامل جغرافیا و عامل مذهب روبه‌رو می‌شود که این اطلاعات برای بررسی هنر هر سرزمین ضروری هستند. در این موضوعات خصوصیات و ویژگیهای سرزمینی، از نظر جغرافیایی و مذهبی، بدون گسسته‌های فکری با سایر موارد، بررسی و ارزیابی و میزان تعامل و تأثیر آنها روشن می‌شود. این مسئله به خوانندگان کمک می‌کند تا با میزان اثرگذاری این عوامل در گستره تاریخ هنر سرزمینها آشنا شوند. در ضمن تلاش شده است تا در پایان هر بخش یک جمع‌بندی فشرده از فرایندهای هنری و مسئله ارائه شود تا موازین همیاری آنها در موارث هنری جهان باستان معلوم و شفاف گردد.

در خاتمه هر بخش تصاویر مربوط بدان بخش گنجانده شده‌اند و بیشتر این تصاویر رنگی هستند تا خصوصیات و جزئیات اثر، چشمگیرتر و روشن‌تر ارائه شود. این تصاویر طوری انتخاب شده‌اند که خصوصیات هنری هر سرزمین در آنها

منعکس شده باشند. اینها خصلتهای معماری، نقاشی، پیکرتراشی و هنرهای صناعی را برای خوانندگان روشن می‌سازند و در خوانندگان حس نزدیکی به هنرمندان، معماران و پیکرتراشان و ... را پدید می‌آورند و در ضمن نقش و سهم این هنرمندان را در زیباسازی و زیانمایی جامعه‌شان نشان می‌دهند.

تلاش نگارنده به این مسئله معطوف بود که تلفظ اصطلاحات و اسامی هر سرزمینی با توجه به تلفظ زبانی آن سرزمین باشد و بیشتر تلفظهایی پذیرفته شدند که در فارسی، دست کم در صد سال اخیر، به کار رفته و رواج و پذیرش همگانی یافته‌اند. این امر در مورد سرزمینهایی چون چین، هند، روم، یونان، مصر و ... مصداق دارد.

کفنی است از جنبه‌های شوق‌انگیز فعالیت‌های انسانی دستاوردهای خلاق هنری او در گذر زمان است که رابطه‌ای تنگاتنگ با نحوه اندیشه او دارند. نحوه اندیشه انسان در تنوع و چندنگی اثر هنری او از بناها و پیکره‌ها گرفته تا نقاشیها و حجاریها منعکس شده است. بنابر این هدف اصلی این کتاب وصف ایده‌ها و هنرها و بیان سهل و ساده از فرایندهای است که انسانهای جهان باستان از خود بروز داده‌اند و ما امروزه آنها را به نه‌ان در جهان باستان می‌شناسیم.

ماهیت آموزشی این کتاب به بیان نگارنده از ارجاعات پیاپی در متن پرهیزد و این کار را فقط موقوف به بعضی از اطلاعات شاذ و نادر کند. اما شمار زیادی از منابع، چه فارسی و چه لاتین، در قسمت مربوط به منابع کتاب به فراخور هر بخش آورده شدند که در تألیف کتاب به‌شمار از منابع اصلی بودند. گروه باستان‌شناسی «سمت» از دکتر سعیدی گرفته تا خانم برهمند در سامان‌یابی این کتاب، از پیشنهاد تألیف تا چاپ آن سهمی درخور داشتند. سپاس از این بابت. از دختر نازنینم پوپک که رنج خواندن پیش‌نویس دل‌ناپذیر این کتاب را بر خود هموار ساخت و آن را به حروفچینی دلیذر تبدیل کرد، سپاس دارم. این کتاب اگرچه برای دانشجویان باستان‌شناسی فراهم شده، طوری تنظیم یافته است که برای دانشجویان سایر رشته‌های هنر هم مفید باشد.